

En Josep es mulla un dit amb saliva. Ensonyat, rondinaire, s'unta la picada d'un mosquit, a la galta. Mig obre un ull, la flama trèmula d'un ciri li fereix la retina.

—¡Ara, rai, que ja és mort!

Sent una lleugera esgarrifança. Després, indiferent, s'acomoda de nou en la vella butaca i es torna a adormir.

En Gaspar no dorm. Està dret, altra vegada els ulls fixos en el cos del seu pare, enterc dins la caixa, tenyit d'una grogor repugnant i que ara, a trenc d'alba, es descompon a corre-cuita.

«La mort em cobra cara la factura», li va dir, entre injecció i injecció de morfina, i com si sucumbir fos una prova de feblesa, a darrera hora, ¡amb quina força li estrenyia la mà, amb quina intensitat alenava, amb quin vigor es defensava mentre una fredor molla s'apoderava del seu cos agònic i se li endurien els trets de la cara!

Això va ser ahir. Li calgué desprendre's dels seus dits per aixecar-se i tancar-li les parpelles.

«Descansi en pau.»

S'agenollaren al voltant del llit. La Lluïsa resà en veu alta el parenostre. Després tot va transcórrer en una calma rara, amb anades i vingudes de gent que s'esmunyia ran de les parets, com sargantanes.

Un altre mosquit ve a cremar-se a la flama d'un ciri:

espeternega. El seu cos s'emmotlla a la cera estovada entorn del cremallot.

—¿Com està?

Instal·lat com un farcell en una butaca del fons de la sala, l'Humbert el sorprèn amb veu ensonyada. En Gaspar està a punt de respondre: «Dorm». Però se'n desdiu. *Allò* no s'assembla gens al son, ni al repòs. Més aviat a l'absència, a una grotesca imitació de la vida, impròpia de la infatigable activitat del seu pare. Només se'l pot imaginar anant d'una quadra a l'altra de la fàbrica, amb el puro pudent i mastegat penjant-li d'un cantó de la boca, escridassant uns i altres, encarant-se a vegades amb tots, encès d'ira; d'altres, taciturn, esquiú, com un solitari acorralat al racó de la seva tristesa.

En Gaspar torna a la finestra. La vella xemeneia, ara enlluïtada pel vidre moll de rosada, es perfila sobre el cel, entre un cúmulo de terrats i teulades.

La fàbrica no trigarà a imposar la seva presència. «Mai no va fer cas dels meus projectes. A partir d'ara serà la meua obra: faré construir noves naus, reorganitzaré les seccions, instal·laré maquinària moderna...»

Es gira de cara a la cambra mortuòria. Els seus germans segueixen dormint. Només ell, l'hereu, vigila. Va ser el primer d'aprendre l'ofici al costat del pare. ¡I Déu, si n'hi havia ensenyat de lluitar! En clarejar es llevava. Omplia el silenci matinal amb la seva tos. Se'l sentia escopir estentòriament, esbufegant mentre es portava a mans plenes l'aigua al pit i a la cara. Era igual que un bou massís, altiu, solitari, a punt per a la brega en un límit del camp així que el dia traspunta... Treballà tota la vida, fins a l'últim alè, i la mort l'havia trobat a peu dret, entre els cubells d'anilines. Li clavà vergassada a traïció, no cara a cara. Rodolà sense sentits per la graonada que dóna a la quadra...

En Josep es refrega els ulls. Fa un sorollós badall.

—Ja seria hora que mudéssim de lloc els rentadors.
En Gaspar se'l mira de dalt a baix, amb sorna.

—¿Només els rentadors?

En Josep s'encongeix com un cargol. Es palpa la galta. S'aixeca. Estira els braços. Es planta davant de l'Humbert. El mira com dorm. Somriu. S'humiteja un dit i fa lliscar un paper del llibret que duu a la butxaca. S'installa el paper a la punta del llavi, desembutxaca un grapat de picadura, se l'escampa sobre el palmell de la mà i la refrega amb el palmell de l'altra mentre es desplaça cap al centre de la sala. Considera amb mirament el cos emmurallat dins el bagul. Cargola el cigarret. «¿Com ha canviat!», exclama per a si mateix. L'encén.

—¿Ha canviat, oi, Gaspar?

—¿Què?

A l'altra banda de la sala l'Humbert es desvetlla. Distingeix el cadafal drapat de dol. Reülla al seu entorn. «¿Ah, sí!», murmura com si descobrís tot d'una la realitat. Abandona la butaca per etapes. Va a reunir-se amb els seus germans. Observa amb atenció el cadàver...

—Si es pogués contemplar a si mateix, no ho creuria.

S'encara amb el retrat dels seus pares. El vell Cosme, en la plenitud de la seva força, anul·la gairebé la delicada figura de la seva dona, desbordant del marc, com si reclamés volum i aire. En canvi, ara... Es tomba, el contempla de nou: no és res més que un perfil torturat; pell, ombres. «És aquest el final, però mentrestant...» Toca amb el colze el colze d'en Gaspar. Li pregunta:

—¿Ahir, la mamà, no et va donar les claus?

—Sí.

—¿I no has obert la caixa?

—¿Per què?

—Hauríem de saber si ha deixat alguna disposició especial per a l'enterrament.

—El pare no es preocupava d'aquestes minúcies.

L'Humbert insisteix.

—No pateixis, no n'hi ha cap, de disposició especial.

—Potser que obríssim la finestra...

En Josep va per obrir.

—No: els ciris es podrien apagar.

«I si s'apaguen, ¿què?» No ho diu en veu alta. Mira la fàbrica a través dels vidres... «¿Què pots esperar ara? Res. Aleshores que no em treguin de la meva quadra...» Els manobres i ell s'entenen sense entrebancs. Alguns, els més vells, l'anomenen Pep, i a ell li agrada sentir l'escalf que posen en aquesta sola síl·laba tan ben accentuada... ¿Per què ho complicarien? ¿No compleix com el primer? ¿No en treuen rendiment? I bé, que li deixin barrejar colorants. D'ambició, no en té. El món més aviat li fa fàstic. Les dones són astutes, hipòcrites, interessades. L'única experiència que en conserva l'ha deixat marcat per sempre: la cicatriu que li ratlla la galta. S'estima més el gos, que sap callar, jeure als seus peus, que se'l mira...

En Josep ressegueix l'estructura de la seva quadra, allà al fons del vial, ran d'un eucaliptus polsós, on a vegades a ple estiu escolta la fúria amorosa dels pardals.

En Gaspar ho deu saber tot.

—¿Així no tens cap idea?

Ho pregunta amb un punt de llagoteria.

—La mateixa que vosaltres: continuar.

—¿Però tu has llegit el testament?

—¿Per què? ¿Tens por?

—¡Vés a saber!

Acota el cap, s'escura el coll i escup en un mocador que es treu de la butxaca.

—¿De què tens por?

—Ja en parlarem després...

La Magdalena, filla de l'Humbert, entra de puntetes, amb ulls esbatanats, rogencs, com si no hagués dormit.

—¿Ja t'has llevat?

La noia besa el seu pare, saluda els seus oncles.

—Tenia ganes de resar per l'avi.

S'agenolla al costat del taüt. Els tres homes reculen fins al peu de la finestra. Un primer raig de sol tramunta els terrats i les teulades, toca el trespol de la cambra i produeix un viu esclat lluminós. La Magdalena resa devotament en silenci, les dues mans encreuades sobre el pit.

En Gaspar diu a en Josep:

—Potser que anessis a obrir el reixat.

Obedient com sempre, en Josep abandona la cambra. El senten que baixa les escales. «Té por... —pensa en Gaspar—. Qui sap si olora que amb el testament el pare ha deixat una carta que haurà de ser llegida davant de tota la família, quan tornem del cementiri...»

En Josep apareix en un extrem del pati. La seva ombra s'allargassa a mesura que avança cap al reixat. El sol arrenca fosforescències del seu cabell desordenat, escàs.

Dòcil a l'ordre del seu germà gran, en Josep s'adreça a la porta reixada de la fàbrica seguit pel gos. Dóna uns tombs a la clau. Com cada dia amoixa l'animal, li conta alguna cosa.

«¿Saps?, avui és un dia estranyot. El vell Cosme no baixarà. No baixarà mai més. La mort se l'ha endut. Reposa a dalt, estrany, immòbil, dins una caixa.»

Les frontisses de la porta grinyolen. En Josep empeny de primer el batent de la dreta i trava l'argolla del pany amb la falleba encadenada al mur. Després l'al-

tre batent. Surt al carrer. No hi ha ningú. Enllà un gos ensuma unes deixalles, cuabaix, recelós.

Al cap de poc veu venir l'Anselm, el porter, amb la seva cama ranca. Per a ell no hi ha dies de festa. Es ficarà a la seva garita. No se'n mourà fins que arribi un camió, un venedor, un carro. Cap al tard omplirà la regadora i, rígid com un autòmat, regarà el petit jardí. Se'n tornarà ranquejant i sol, tal com ha vingut.

—Hola, Anselm.

—Bon dia, Pep.

—Ara vindran els de la corona.

—És clar.

—La vam encarregar ahir vespre.

—És clar.

L'Anselm obre la garita. En surt un baf de resclosit, de tabac vulgar. Hi deixa a dins la gorra i el paquet amb el dinar. Torna a sortir.

—¿Com ha quedat?

—No el coneixeríeu.

—Passa amb tots. La mort se'ls rebeu la fesomia.

Cargola un cigarret, sense pressa. En Josep també. L'Anselm es treu l'encenedor: falla en encendre'l.

—És culpa de la pedra. Ahir la volia canviar, però va venir la cunyada i... ¡Duc, passa a jeure!

—Jo fa dies que he perdut el meu... ¡A jeure, t'han dit!... Està de futris aquest gos.

—Com si ensumés que l'amo ha fet atots.

S'asseuen al pedrís. En Josep contempla la casa. La veu de l'Anselm el sorprèn.

—¿Què som? No res.

En Josep repeteix maquinalment: «No res... El vell Cosme ja no és. L'Anselm i jo, sí, som.» Quan el veié caure a l'entrada de la quadra en pujar els primers graons, hi va córrer per instint, fins i tot va sentir una

mica de pietat mentre ajudat per uns peons el van dur a pes de braços fins al llit. Però quan li anunciaren que havia mort, ni el cor ni els nervis no se li encabritaren. Seguí abocant el blau de Prússia als dos cubells i, quan hagué enllestit, se n'anà a rentar les mans, la cara; es passà la pinta i s'adreçà lentament a la casa. «No en sóc, d'hípocrita. I si hagués de pagar amb la moneda amb què m'han pagat...» S'ha avingut a vetllar-lo. ¿No era natural que ho fes? Però al cap de poc s'ha adormit profundament mentre escoltava el zumzeig d'un mosquit. «Tot el que ara puc esperar és que em sobrecarreguin les alforges. Sóc l'ase dels cops, jo...»

—¿Penses en la casa, Pep?

No contesta.

—Ara li toca al gran de venir-hi a viure... ¿Ho saps, si hi vindrà a viure?

En Josep té un sobresalt.

—No ho sé.

«¡Ui, en Gaspar! Anirà lluny. És com l'argent viu. No mira pas prim, i va a la seva. Si ve a viure aquí estic perdut. Em tracta com si fos el seu criat. També té dret d'escriu-me...»

Deixa caure el cigarret. L'esclafa amb un moviment circular del peu. Escup.

—Me'n torno a dins.

—L'enterrament és a dos quarts de quatre, ¿oi?

—Si els mossens i els de la funerària van a l'hora...

En Josep se'n torna. Segueix els moviments de la seva ombra. Quan la veu abans d'entrar a la casa que grimpa pel mur, s'atura uns instants a contemplar-la. «És la meua ombra. Es mou igual que jo. És una ombra que viu...»

—Senyora, els diners de la plaça.

La Mònica furga en la fonda butxaca del davantal fins a topar un manyoc de claus. Els dits, per eliminació, busquen la clau de la consola. S'aixeca. Obre el calaix. En treu uns diners.

—¿No s'ha ficat al llit, senyora?

No s'ha ficat al llit, però a estones ha dormitejat asseguda en la seva butaca. Pensava, recordava, s'abaltia. Es despertava de nou, intimidada, repetint amb angoixa: «¡És a baix, encara!», com si ell l'estigués espiant per última vegada.

Entra la Lluïsa. Somriu amb càndids ulls de mirada dolça.

—¿On dec haver deixat la mantellina?

—¿La mantellina, dius?

—Sí, mamà, ahir vespre, en tornar de l'església...

—¿I per què la necessites?

No té a punt cap resposta. «Realment, què en vull fer?» Tot just ara hi cau. Badoquejava darrera els vidres del balcó. Contemplava els cards que creixen a la bona de Déu en un racó del pati... «Abrigar-me les espatlles com un card.» Això pensava. Ha buscat la mantellina en la seva cambra, ha baixat al menjador, al vestíbul... «Li hauria de fer companyia. Però si em quedo haurem de parlar per força de la mort del papà, i els morts m'esborronen. Si el veiés em desmaiaria o em posaria a cridar. En canvi, quan he anat a l'església i he resat per ell, m'ha semblat que seia al meu costat... ¡Pobra mamà, s'ha quedat sola!» La contempla banyada a mitges pel raig de sol que entra de biaix pel balcó. «Fa llàstima veure-la sempre encofurnada en aquest casalot encadenat a la vida de la fàbrica...»

—¿I aquí es quedarà a viure?

—¡Qui sap! En Gaspar ho ha de dir.

—¡Jo no podria!

—¿Viure en aquesta casa? No tinguis por, en Gaspar s'ha acostumat al Passeig de Gràcia, al Liceu, al club. Ha viatjat.

—També porta el negoci a la sang.

—El negoci, sí; la fàbrica, no... Mira, l'hi pots preguntar tu mateixa. Aquí el tens.

—¿Què em vols preguntar, Lluïsa? ¿Per què fas aquesta cara? ¿No m'ho vols dir? ¿O prefereixes dir-m'ho tu, mamà?

Totes dues callen.

«¿Què en trauré de respondre? Al capdavall tan sols es farà el que ell decideixi. Deu haver entrat per parlar a soles amb la mamà...» La Lluïsa desapareix a poc a poc; té por de fer nosa.

—¿Què volia?

—Saber si vindràs a viure aquí.

—¡Quines preguntes!

«El pare s'hi podia avenir: li feia falta sentir aquesta humitat, respirar aquest baf. Ell i la fàbrica havien crescut junts...»

—Del que et voldria parlar és d'una carta.

—¿D'una carta, dius?

—Sí, del pare.

—¿I no saps de què es tracta?

—No l'he oberta. ¿Veus? El sobre està escrit de la seva pròpia mà. «Per ser llegida quan m'hàgiu enterrat, abans del testament i en presència de tots...» Quan ahir em vas confiar la clau, naturalment, vaig obrir la caixa. Et volia preguntar si hauries preferit obrir-la tu primer i donar-me la clau a mi, després.

—¿Per què?

—Perquè la carta la descobrissis tu, no jo.

—¿Creus que l'hauria destruïda?

En Gaspar vacil·la abans de respondre.

—No en conec ni una sola paraula.

Hi ha una llarga pausa. Sense dir res més, en Gaspar es treu la clau de la caixa, l'hi ofereix.

—No, gràcies.

—¿T'hi has pensat bé, mamà?

—No voldria que mai ningú em pogués retreure que no he sabut respectar la darrera voluntat del teu pare.

—Qui ho sap si ha estat l'última.

La Mònica s'aixeca.

—Si hagués pogut triar-se l'hora de la mort, no en dubtis, hauria estat «aquesta».

En Gaspar calla. Per delicadesa no vol prolongar aquesta conversa. Recorda escenes lamentables. Resultaria trist revifar-les precisament en aquesta hora.

—Si més tard m'haguessis de dir alguna cosa o canviessis de parer...

«He estat prudent. He fet el que devia. Sembla eludir-ne. Deu desitjar estar sola.»

Dreta al peu del balcó, la Mònica mira a través dels llistons de la persiana com oblidada de la seva presència.

—¿No vols res, mamà?

—Gràcies, Gaspar.

Ni tan sols ha tombat el cap per respondre-li. Aleshores... Abandona la cambra i es torna a ficar la clau de la caixa a la butxaca.

Negres, engalonats, els dependents de la funerària comencen a carretejar les corones. Damunt la sorra s'hi va formant un rastre de fulles, de pètals. La Mònica els sent pujar, baixar, atrafegar-se. Després la remor de veus es converteix en murmuri.

—Estan a punt d'emportar-se'l...

La Mònica resa ullcluca, tremolant-li els llavis.

El murmuri s'extingeix i queda un silenci. Escolta els passos dels qui baixen la caixa: feixucs, compassats.

Se l'emporten. El balandrejaran pels carrers calents, plens de sol. A cada sotrac ell es mourà dins el bagul. Arribaran al cementiri. Cantaran les absoltes. Els enterramorts agafaran el taüt, l'encabiran en el nínxol de la família. La gent es dispersarà. Ell quedarà sol, dins una ombra absoluta, sense aire, sense llum. No tornarà. «Jo podré sortir a fora, respirar amb llibertat... Perdona'm, Cosme... Pare nostre que esteu en el cel... No tornarà. No. Però jo també m'he fet vella i qualsevol dia seguiré el mateix camí. M'instal·laran de nou al seu costat. Ell només serà ossos i cendra, però cendra i ossos d'ell, encara...»

La Mònica fa un crit.

—¡Mamá, per Déu!

La Lluïsa l'estreny entre els seus braços. A la Lluïsa, aquest contacte la defensa de la seva por. Per l'escletxa de la porta veu com s'emporten el fèretre. S'ha de tancar la boca amb el mocador. També té ganes de cridar, però es reprimeix, temerosa de torbar aquell moment solemne en què ell abandona per sempre la fàbrica i la casa.

—¿On és el cordial?

L'Augusta obre el bufet. Treu una ampolla, una copa. Ho serveix a la mamá, que, recolzada al pit de la Lluïsa, sanglota feblement. La Mònica beu amb la punta dels llavis. El líquid se li escorre barba avall i li regalima pel vestit. La Magdalena plora en silenci. Es col·loca darrera les cortines. El pati és ple de gent. Allà baix, per damunt de la paret del recinte de la fàbrica, veu lluir els níquels dels cotxes, i sola, endalt, una creu daurada. De sobte la gent del pati es divideix en dues rengleres. Hi ha un soroll com d'aigua regolfada. Tothom es descobreix.

El seu pare, els oncles Gaspar i Josep i el seu cosí Enric passen a poc a poc, encorbant-se per aferrar les nanses del bagul, com si haguessin d'acoblar molts esforços i violentar-lo per treure'l al carrer.

—¡Ja l'hem ben enterrat!

En Josep experimenta una confortable sensació de treball fet a consciència, després d'haver seguit les manobres de l'enterramorts que acaba de reinstal·lar la llosa de la tomba al seu lloc.

—¿I què és ell aquí dins?

Espolsa una mica de cendra del cigarret sobre el seu palmell callós i l'espargeix d'un buf.

—¡Això i res més!

—¿Què?

L'Enric no ha entès el que l'oncle li ha murmurat a cau d'orella.

—Tu que creus en l'altra vida, ¿em podries explicar on es troba ara l'avi: aquí o allà?

L'Enric arrufa les celles.

—¡Qui sap!

L'oncle Josep mira la tomba, branda el cap. Després mira el cel, el cel calmós d'«allà», entelat a penes per algun núvol blanc i deixatat. Fa una ganyota.

—I tantes flors, ¿em vols dir què signifiquen?... Ja t'ho diré: tot plegat, figuracions, por de la mort.

—¿I si resulta que hi ha cel, oncle Josep?

En Josep eructa boca endins. Una glopada agra li puja de l'estómac. Tomba el cap. Escup. En un àmbit ple de ressonàncies imagina que escolta la veu escandalosa del vell Cosme eixordant-se amb les seves blasfèmies i els seus renecs.

—¿I si resulta que només hi ha infern?